

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
завідувачки кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної
освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського
інституту імені Ференца Ракоці II Біди Олени Анатоліївни про
дисертаційне дослідження
Тушніцького Назара Ігоровича
на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних
спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX –
початок XXI ст.)», що представлено на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань
01 Освіта, педагогіка**

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Гуманізація освітнього процесу є однією з найактуальніших проблем педагогіки вищої школи. Гуманістичний підхід до організації занять у закладі вищої освіти вимагає того, щоб головним ціннісним орієнтиром у діяльності закладу вищої освіти стала особистість студента, її конкретні зрушення в процесі напруженої індивідуальної діяльності з розвитку і формуванню власного потенціалу: інтелектуально-творчого, соціально-морального, духовно-естетичного і фізичного.

Ціннісний підхід до життя, починається з розмежування об'єктів за категоріями добра та зла. Це покладено в основу ціннісних уявлень про корисне і шкідливе, гарне і погане, справедливе і несправедливе, правду і неправду, прекрасне і потворне.

Християнські цінності є засобом вираження соціальної зрілості людини. Духовну компоненту аксіосфери майбутнього юриста науковцями визначено як екзистенціальну, гуманну, естетичну, політичну, моральну, кожна з яких має важливе значення для студентів юридичних спеціальностей і виступає засобом гуманізації професійної підготовки. Християнські цінності займають особливе місце в розумінні природи сенсу життя, в духовному житті юриста, що пов'язаний із самореалізацією його особистості. Здатність юриста приймати рішення формується в ході різних професійних ситуацій, тому значущим інструментом одухотворення професійного процесу є совість юриста, яка потребує постійної роботи над собою й найвищої його внутрішньої сили.

У цьому контексті особливої ваги набуває осмислення векторів обґрунтування теоретичних основ формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної

підготовки. Констатуємо, що виправданим є звернення Тушніцького Назара Ігоровича саме до такої проблеми.

Тема дисертації відповідає науковому напрямку кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості». Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми «Теоретико-методичні засади особистісного і професійного розвитку сучасного фахівця в умовах інтеграції у міжнародний освітній простір» (номер державної реєстрації 0121U113179).

Тема затверджена (протокол № 12/19 від 30.09.2019) та уточнена (протокол № 8/22 від 04.04.2022) вченою радою Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Стверджуємо, що дисертаційна робота Тушніцького Назара Ігоровича на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» є вчасною і актуальною, відповідає запитам і потребам сучасної педагогічної науки і практики, соціальному замовленню суспільства.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Оцінюючи найбільш вагомні наукові результати дисертаційного дослідження, виокремлюємо ті, що мають теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Дисертантом, на основі аналізу ключових понять дослідження та огляду джерел, визначено чинники, під впливом яких відбувається формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки; обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей майбутніх юристів на основі визначених критеріїв періодизації та висвітлено особливості кожного з періодів; узагальнено історичний досвід формування християнських цінностей майбутніх юристів та проведено вибірккову апробацію виявлених методик, скориставшись авторським вибіркковим курсом «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; окреслено можливості використання досвіду формування християнських цінностей як засобу підвищення рівня загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Нові факти, одержані здобувачем. Вважаємо, що дисертаційне дослідження Тушніцького Назара Ігоровича є комплексним, у якому виявлено особливості формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей. Зокрема: вперше на основі цілісного й системного ретроспективного аналізу розкрито генезу та особливості

формування християнських цінностей майбутніх юристів упродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття як педагогічного явища; охарактеризовано проблему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки та окреслено можливості її розв’язання; проаналізовано процеси гуманізації професійної підготовки у контексті єдності християнських, загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; висвітлено теоретичні концепції та практичні методики формування християнських цінностей майбутніх юристів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття; розроблено періодизацію формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду (перехідний 1991-2004 рр. із субперіодами оновлення суспільного життя України та адаптації до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації правової освіти; базовий 2005-2019 рр. із субперіодами гуманізації правової освіти в умовах боротьби українців за нові духовні християнські цінності та актуалізація християнських цінностей у період військової агресії росії); екстремальний 2020-2023 рр. із субперіодами впливу пандемії COVID-19 на розвиток цінностей та гуманістичні позиції студентства й повномасштабної війни як якісно нового етапу формування і розвитку цінностей студентів юридичних спеціальностей); виявлено основні напрями розвитку теорії та практики формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки (цілеспрямованого та ієрархічного розвитку особистості, відповідності природі виховання, індивідуального підходу, посилення виховної діяльності закладів вищої освіти та суспільного спрямування формування християнських цінностей, актуалізації вибіркового курсів гуманістичного спрямування); окреслено можливості використання досвіду гуманізації професійної підготовки та розвитку загальнолюдських цінностей у процесі формування християнських цінностей майбутніх юристів.

Удосконалено термінологічний апарат проблеми та методики формування християнських цінностей на основі використання історичного досвіду.

Конкретизовано зміст, методи і форми формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки шляхом розробки вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології».

До наукового обігу введено нові дані, факти, теоретичні ідеї, здійснено наукову інтерпретацію християнських цінностей майбутніх юристів засобами

гуманізації професійної підготовки, що може стати джерелом для розвитку нових напрямів педагогічних досліджень.

Подальший розвиток отримали основні поняття й дефініції предмета дослідження та виявлення прогресивних ідей щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз змісту дисертації та публікацій Тушніцького Назара Ігоровича дає підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів.

Зокрема, науковець використав значну кількість навчально-методичної психолого-педагогічної літератури (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), а також системно підійшов до виокремлення суперечностей (між: об'єктивними потребами в розвитку християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем гуманізації професійної підготовки; необхідністю підвищення рівня загальнолюдських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення використання досвіду формування християнських цінностей студентів; значним історичним досвідом формування християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення й використання цього досвіду на сучасному етапі), які були у ході дослідження усунуті.

Беручи до уваги окреслені суперечності стосовно досліджуваної проблематики, дисертант, на наш погляд, правильно визначив категоріальний апарат дослідження. Це створило необхідні умови для оптимального вибору стратегії наукового пошуку та його ефективною реалізації.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації забезпечені комплексним аналізом значної кількості джерел; використанням відповідних методологічних підходів до дослідження та комплексу взаємопов'язаних методів з метою розв'язання визначених завдань та досягнення мети дослідження; ефективним впровадженням матеріалів та результатів дослідження у роботу закладів системи освіти України.

Дисертацію написано на належному науковому рівні. Дисертант володіє теорією проблеми і методами її дослідження.

Позитивне враження справляє оформлення роботи, розміщені в ній 4 рисунки та 8 таблиць на 9 сторінках, та 9 додатків.

Зміст виписаних анотацій повністю відображає зміст дисертаційної роботи та висвітлює її суттєві аспекти, основні положення.

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертанта у науково-практичних конференціях різного рівня (7 праць апробаційного характеру).

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що проаналізовано та апробовано на практиці обрані методики формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей на основі узагальнення історичного досвіду; розроблено та апробовано вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; одержані результати запропоновано для програм факультативних курсів та виховних заходів закладів вищої освіти; розроблено методичні рекомендації щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів, а також відповідне науково-методичне забезпечення.

Результати дослідження впроваджено у роботу низки закладів вищої освіти: Херсонського державного аграрно-економічного університету (довідка № 390/02-22/01 від 29.05.2023), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 43-Н від 29.05.2023), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 718 від 22.05.2023), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-1280 від 31.05.2023), Техніко-економічного фахового коледжу Національний університет «Львівська політехніка» (довідка № 141 від 22.05.2023).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Одержані результати дослідження мають теоретичне спрямування та є практично значущими, оскільки можуть бути використані у педагогіці вищої школи для формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації змісту професійної підготовки та викладачами під час викладання навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», спецкурсів історико-педагогічного та методологічного спрямування, підготовки відповідних навчальних програм, підручників і посібників, у написанні наукових праць, магістерських робіт тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Відзначимо, що ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, забезпечуються логічною структурою дисертаційного дослідження.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 304

сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках. Робота містить 4 рисунки та 8 таблиць на 9 сторінках.

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, викладено завдання дослідження, його методологічну основу, розкрито наукову новизну, практичну значущість. Чітко прописано хронологічні межі дослідження, джерельну базу дослідження, особистий внесок здобувача, вірогідність результатів дослідження. Подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як науково-педагогічна проблема»** – висвітлено результати ретроспективного аналізу проблеми формування цінностей в системі освіти, проведено термінологічне дослідження джерел, з'ясовано сутність та особливості християнських цінностей, визначено специфіку загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; виявлено чинники впливу на формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки у досліджуваний період.

Встановлено, що ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи щабель розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Цінності та ціннісні орієнтації є важливими складовими структури індивіда, що формуються за умови його соціалізації та виявляють спрямування на регулювання діяльності та поведінки.

Встановлено, що з кута зору суб'єкта (суспільства, групи чи людини), під цінностями розуміють головні та важливі цілі життя й основні засоби досягнення цих цілей.

Виявлено, що сьогодні юридична наука демократичніша, ніж колись, відкритіша для сприймання класичної спадщини і сучасних ідей незалежно від місця їхньої появи. Істотно розширилась гуманістична суть теперішньої науки про державу. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності.

Зроблено висновок, що основою морально-етичного виховання є християнська педагогіка, яка базується як на загальнонаукових та загальнопедагогічних, так і на релігійних принципах.

Показано, що основним завданням формування християнських цінностей є установка на те, що передбачуваний результат, найвища його місія – це формування високих морально-правових почуттів у формі, доцільній для підготовки майбутніх юристів.

У другому розділі – **«Періодизація розвитку християнських цінностей майбутніх юристів в контексті гуманізації освіти (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»** – обґрунтовано вибір періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей, яка охоплює 1991–2023 рр., охарактеризовано періоди та субперіоди, визначено критерії періодизації, проаналізовано теоретичні концепції формування цінностей; висвітлено провідні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати вивчення стану практичних аспектів формування християнських цінностей юриста.

Термінологічне дослідження довідкових джерел дало змогу зрозуміти загальну характеристику категорій «період», «періодизація», «критерій періодизації».

Обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, яка охоплює період 1991-2023 рр.

Визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний. Висвітлено основні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки: особистісний, креативний та теологічний.

У третьому розділі – **«Узагальнення досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей та можливості його використання»** – висвітлено узагальнений теоретичний досвід та методики формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати апробації вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; викладено методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей майбутніх студентів юридичних спеціальностей.

Обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей

юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Гуманістичний підхід до відбору змісту навчального матеріалу, натомість, зумовив необхідність розробки відповідних інноваційних форм і методів його вивчення з використанням елементів інформаційно-комунікаційних технологій.

Тематичне планування курсу побудоване на компетентностях студентів юридичних спеціальностей. Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться у переліку компетенцій юриста, і дає можливість розвинути та вдосконалити їх формуванням християнських цінностей.

Запропоновано рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

Зроблено висновок, що при застосуванні методик, які базуються на історичному досвіді формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки рівень сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх юристів зростає.

Загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувача. Таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертантом. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію Тушніцького Назара Ігоровича, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження і побажання.

1. В анотації до роботи дисертантом прописано, що у вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, викладено завдання дослідження, його гіпотезу та методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

Але у вступі роботи не розписано гіпотезу та теоретичну значущість роботи. Натомість в анотації не вказано, що у вступі авторам досконало виписано хронологічні межі дослідження, джерельну базу дослідження, особистий внесок здобувача, вірогідність результатів дослідження.

2. Викладені автором в дисертації методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей майбутніх студентів юридичних спеціальностей є цінними для сучасної молоді. Варто було б видати посібник з використанням «змішаних форм навчання» та технологій дистанційного навчання, що є надто актуальним в умовах пандемії, спричиненої COVID-19 та воєнного стану і є необхідним в Україні.

3. Для якісного оновлення та осучаснення у відповідності до викликів часу змісту освіти, методик і засобів навчання фахівців юридичних спеціальностей не вистачає конструктивних тенденцій формування християнських цінностей студентів. Вартує урахування позитивних надбань сучасного зарубіжного досвіду. Тому, на нашу думку, цінним і доречним було б представлення параграфу з характеристикою зарубіжного досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки та виокремлення можливих шляхів його імплементації в освітній процес українських закладів вищої освіти.

4. У 2 розділі визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний. На нашу думку не достатньо розкрито значущість таких підходів до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як: аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний.

Висловлені зауваження мають суто рекомендаційний характер, ніяк не знижують наукової цінності дисертації й є приводом для наукової дискусії. У цілому рецензована робота вирізняється оригінальністю, глибиною теоретичного аналізу і новизною методичних пропозицій.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Основні результати дослідження оприлюднено у 12 публікаціях: 5 статей у виданнях, що належать до переліку наукових фахових видань України, 7 праць апробаційного характеру. Загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Висновок. Вивчивши подану роботу, ознайомившись з працями Тушніцького Назара Ігоровича, який здобуває науковий ступінь доктора філософії з галузі знань 01 Освіта, педагогіка та спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки та враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів, практичне значення зазначаємо, що дисертаційна робота «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Тушніцький Назар Ігорович – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Олена БІДА

Підпис Олени БІДИ завіряю.

Зав. відділом кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці ІІ

Г. Рейплік